

Mühacirət ədəbiyyatı

Almas İldırımın mühacirət dövrü poeziyasında müstəmləkəçiliyin ifşası və milli istiqlalın tərənnümü

Hülya Cəbiyeva

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: hulyajabiyeva1@gmail.com

Annotasiya. Müstəmləkəçi sovet rejiminin ifşası və milli istiqlalın tərənnümü mühacirət ədəbiyyatımızın bütün mərhələlərində aparıcı motiv olmuş, “Azərbaycan davası” adlandırılan mücadilə çeşidli vasitələrlə yanaşı, bədii sözün gücü ilə də davamlı olaraq yürüdülmüşdür. A.İldırım da şüurlu bir seçimin nəticəsi olaraq bu qutsal mücadiləyə qatılmış, “Azərbaycan davası”nın ədəbi cəbhəsinin öncüllərindən biri olmuş, mühacirət poeziyamızı bənzərsiz əsərlərlə zənginləşdirmişdir. Məqalədə mövzu ilə bağlı spesifik bədii örnəklər incələnmiş, o cümlədən “Moskva”, “Yetər artıq”, “Bir gün”, “Sevin, könül, sevin”, “Türkçü şair diyor ki:”, “O mənimdir əzəldən”, “O qərib vətən için” kimi şeirlər ilk dəfə təhlilə cəlb edilərək dəyərləndirilmişdir. Bolşevik rejimi, onun müstəmləkəçilik və soyqırımı siyasəti, sovet – Stalin diktaturasının insanlığa zidd mahiyyəti, kommunist təbliğatının riyakarlığı A.İldırımın həmin əsərlərinin başlıca ifşa hədəfi, milli istiqlal isə əsas tərənnüm obyektidir. Araşdırılan poetik nümunələr bir daha belə bir tarixi gerçəkliyi təsdiq edir ki, qanlı bolşevik dikturası Azərbaycan türklərinə öz milli kimliklərini unutturdu, onların iradəsini qıra və müstəqillik uğrunda mücadilə əzmini sarsıda bilməmişdir.

Açar sözlər: Almas İldırım, sovet rejimi, müstəmləkəçilik, milli istiqlal, mücadilə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 29.10.2024; qəbul edilib – 07.11.2024

Exposing colonialism and glorifying national independence in the poetry of Almas Ildirim during the period of emigration

Hulya Jabiyeva

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: hulyajabiyeva1@gmail.com

Abstract. The exposure of the colonial Soviet regime and the glorification of national independence were the leading motives at all stages of our emigrant literature; the struggle, called the “struggle for Azerbaijan,” was continuously waged both by various means and by the power of artistic words. A. Ildirim, as a result of a conscious choice, also joined this righteous struggle, became one of the leaders of the literary front of the “struggle for Azerbaijan”, enriched our emigrant poetry with unique works.

The article examines specific artistic examples related to the topic, including the first analysis of such poems as “Moscow”, “That does it”, “Once”, “Rejoice, heart, rejoice”, “Turkic poet says that”, “It is mine from all eternity”, “For that poor homeland”, and they were assessed. In the works of A.İldirim, the main targets of exposure are the Bolshevik regime, its policy of colonialism and genocide, the anti-human nature of the Soviet-Stalinist dictatorship, the hypocrisy of communist propaganda, and national independence is the main object of glorification.

The poetic examples studied once again confirm the historical reality that the bloody Bolshevik dictatorship could not force the Azerbaijani Turks to forget their national identity, break their will and determination in the struggle for independence.

Keywords: Almas İldirim, Soviet regime, colonialism, national independence, struggle

Article history: received – 29.10.2024; accepted – 07.11.2024

Giriş / Introduction

Sovet Rusiyasının təcavüzü nəticəsində 27 aprel 1920-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu vətənimizdə antibəşər mahiyyətli idarəçilik sisteminin bərqərar olmasına və xalqımızın ağır müstəmləkə zülmünə məruz qalmasına səbəb olmuşdur. Təbii ki, bolşevik rejiminin qanlı əməllərinə, milli ədəbiyyatımız, özəlliklə mühacirətdə yaşayan qələm sahibləri də səssiz qalmamışdır. Belə ki, müstəmləkəçi sovet rejiminin ifşası və milli istiqlal uğrunda mübarizənin tərənnümü mühacirət ədəbiyyatımızın bütün mərhələlərində aparıcı motiv olmuş, “Azərbaycan davası” adlandırılan mücadilə bədii sözün gücü ilə də davamlı olaraq yürüdülmüşdür. Mühacir şair və ədiblərimizin yaradıcılığında bu iki motivin paralel olaraq işlənilməsinin, biri digərini təqib etməsinin isə məntiqi bir izahı vardır: çünki müstəmləkə rejiminin ifşası, eyni zamanda milli istiqlalın tərənnümünə rəvac vermiş, yaxud əksinə milli istiqlalın tərənnümü müstəmləkə rejiminin ifşasını, ona qarşı mübarizənin qutsallığını şərtləndirmişdir. Başqa bir deyimlə, ədəbiyyatda milli istiqlalın tərənnümü müstəmləkəçiliyin çöküşünü hədəfləmişdir.

Mühacirətşünas alim Nıkpur Cabbarlı həmin motivlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin daha dolğun məntiqi izahını vermişdir. Onun qənaətinə, “Bu mövzuda yazılmış ən dəyərli əsərlərdə müəlliflər sovet totalitarizminin mənfurluğunu ifşa etməklə yanaşı, özlərinin demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət ideallarını, insan haqlarına, vətəndaş azadlıqlarına hörmətə söykənən açıq cəmiyyətə dair baxışlarını bədii sözün gücü ilə ifadə etmişlər. Bununla da totalitarizmin, diktaturanın, müstəmləkəçiliyin ifşası və inkarı yolu ilə demokratik dəyərlərin, insan hüquqlarının, milli istiqlalın üstünlüyü təsdiq və təsbit edilmişdir [2, s.75].

Əsas hissə / Main Part

Bolşevik rejiminin, onun müstəmləkəçilik və soyqırımı siyasətinin ifşası, işğalçı qüvvələrə sonsuz nifrət, sovet – Stalin diktaturasının insanlığa zidd mahiyyətinin, kommunist təbliğatının riyakarlığının bütün çılpahlığı ilə əks etdirilməsi A.İldırımın mühacirət dövrü poeziyasının da başlıca hədəfləridir.

Doğrudur, şairin mühacirətəqədərki bədii yaradıcılığında da müstəmləkəçilik əleyhinə yazılmış şeirlər (“Hindistanda fırtına”, “Hindli qızı”, “Müstəmləkə olmuş Şərqi”, “Qərbə”, “Yarın”) bu və ya digər dərəcədə özünü göstərirdi. Fərq bundadır ki, əgər mühacirətə qədər qələmə alınmış şeirlərdə A.İldırım daha çox Qərbin müstəmləkə siyasətinin ifşasını hədəfləyirdisə, artıq mühacirət dövrü poeziyasında birbaşa ifşa hədəfi rus müstəmləkəçiliyi, Moskvanın, Kremlin törətdiyi müdhiş cinayətlər idi. Biz ilk olaraq, şairin vətəndə yazdığı, Qərb müstəmləkəçiliyini deyil də, bilavasitə

Sovet Azərbaycanındakı bolşevik rejimini ifşa edən “Neçin?..” şeirinə qısaca toxunmaq istəyirik. Belə ki, bu şeirdə şair o dövrdə vətənimizin əsarət altındakı durumunu, özünün rejimin təqiblərinə məruz qalmasını poetik mükəmməlliklə ifadə etmişdir. A.İldırım “məlun bir zamanda”, “məhkum bir eldə”, yəni Azərbaycanda şair doğulmasını özünün talesizliyi kimi dəyərləndirir. Bunu açıq şəkildə söyləməsə də, yurdunu işğal edən də, onu burada cani kimi izləyən də, doğma vətəmində belə özünü qərib hiss etməsinə bais olan da, şübhəsiz ki, bolşevik rejimidir. Təbii ki, bütün bunlara səssiz qala bilməyən şairin ağrı-acıları, talesizliyindən şikayəti aşağıdakı misralara hopmuşdur:

*Mən artıq nə yazım yurduma dair,
Düşmən zəhər saçır, dostlar gizlədir,
Bilməm ki, yurdunu sevən bir şair,
Nə üçün bir cani kimi izlədir?* [18, s.41]

*Mən nə üçün qəribəm bu doğma eldə,
Məhbəsmi dörd yanım, mən ki boğuldum.
Məlun bir zamanda, məhkum bir eldə,
Allahım, mən neçin şair doğuldum?...* [18, s.41]

Akademik Bəkir Nəbiyev yazır: “Dünyanın altıda bir hissəsində azadlıq haqqında göz qamaşdıran və qulaq batıran şüarlar altında yalnız tək-tək vətəndaşların, fərdlərin deyil, demək olar ki, bütün xalqın köləliyə məhkum edildiyi sovet imperiyası ilə onun birbaşa sələfi olub qanıqən, leş sökən cütbaşlı qartala sığınmış çarizm arasındakı vərəsəlik əlaqələrini A.İldırım aydınca görür və təsirli ifadələrlə ifşa edirdi” [4, s.88-89]. Belə ki, şairin “Qızıl cənnətə şərqilər” şeiri bolşevik diktaturasının insan hürrriyyətini qanlı əlləri ilə necə boğduğunu göstərən, rejimin iç üzünü ortaya qoyan mükəmməl poetik örnəklərdəndir. Bolşevizm barbarlığının özündən əvvəlki çar Rusiyasının imperialist siyasətindən fərqsiz olduğunu, tək dəyişənin milləti qırma vasitəsi kimi qızıl bir orağ seçilməsini dilə gətirən A.İldırım “qızıl cənnət” deyə adlandırdığı Sovet dövlətinin təməlində milyonlarla günahsız insanın canı, qanı olduğunu vurğulamaqdadır:

*Hürr insanlıq hayqırdı: “Qalxsın zülm, qorxu, kin”,
Verdi milyonla qurban, ... ya genə bu qorxu nə?...
Millətləri qızıl bir oraqla biçmək için,
Xortlayan barbarlığın əskisindən fərqi nə?...* [8, s.58]

Lakin insan hüquq və azadlıqlarının qənimi, türk millətini manqurtlaşdırmağı qarşısına məqsəd qoyan qızıl sovet imperiyası öz vəhşi, qəddarlıq nümunəsi əməllərini pərdələməyə tamamilə müvəffəq olmamışdır. Bu qanlı imperiyaya səslənən A.İldırım da onu artıq kirli maskasını çıxarmağa, hürr insanlığa olan nifrətini, kinini dünyaya göstərməyə səsləyir. Yalan-yaldızlı şüarlarla “hürrriyyət” deyə bağıran rejimin mahiyyətində isə bu kəlimənin “h”-si belə yoxdur:

*Aç, göstər, görsün aləm, nəymiş içindəkini,
Bir an için qapını aç, varsa cəsarətin.
Duysun hürr insanlığa qarşı işlənen kini,
Canlansın şah əsəri qıpqızıl əsarətin...* [8, s.58]

Bu şeir ilk dəfə “Doğu” dərgisində (1949, sayı 72-74) qeyd etdiyimiz adla dərc olunmuşdur. Daha sonra “Demokrat Malatya” qəzetində və digər nəşrlərdə də işıq üzü görən sözügedən bədii örnək “Qızıl kölələr dünyasına” ünvanı ilə təqdim edilmişdir. İlk iki mənəbdə şeir 6 bənd olmaqla, şairin vəfatından sonrakı nəşrlərdə isə 2 bənd ixtisar edilməklə çap olunmuşdur.

A.İldırımın Rusiya imperiyasının qanlı mərkəzi Kremli hədəflədiyi, ifşa pafosunun hər bənddə daha da qüvvətlənib yeni bir şəkil aldığı, əksər araşdırmalarda “Bir gün gələcək” adı ilə verilən, ilk dəfə isə “Qızıl cənnət” sərlövhəsi ilə bir hissəsi “Kommunizmə qarşı mücadilə” qəzetində nəşr edilən şeirinin daha sonra digər bir hissəsi “Demokrat Malatya” qəzetində “Kremlini yakmalı”, bir qədər sonra isə “Kremlini yakacağım” başlığı ilə təqdim edilmişdir. Araşdırmamız zamanı sonuncu adla dərc olunan şeirin özündən əvvəlki 2 şeiri də əhatə edən ən geniş variant olduğunu gördük. Sözügedən bədii nümunə həcmcə çox geniş olduğundan bu nəşrlər onun yalnız bir hissəsini yayımlamışlar. Biz də şeirin ən irihəcmli variantı (“Kremlini yaxacağım”) üzərində durmağı məqsəduyğun sayırıq. Onu da qeyd edək ki, “Demokrat Malatya” qəzeti (1951, sayı 195) şeirin sonunda bu poetik örnəyi öz səhifəsində nəşr etməsi ilə bağlı belə bir qeyd qoyur: “Bu şeir Almas İldırımın müqəddəs kinini açıqlayan böyük şeirindən bir qismi olub 20 Ekim Cumartesi günü Türk Milliyyətçilər Dərnəyi açılışı mərasimində oxunmuş və orada bulunanların davamlı israrı üzərinə idarəmizcə nəşrinə lüzum görülmüşdür” [9, s.1].

Ağlasığmaz vəhşiliklər törətməkdə çarizmdən heç də geri qalmayan bolşevik rejiminin hətta ilkindən daha artığını edərək öz “xələfliyini” layiqincə yerinə yetirdiyini, insan azadlıqlarını, hüriyyət səsini necə boğduğunu, məhkəməsiz verilən ölüm fərmanlarının dəhşətlərini şair belə təsvir etməkdədir:

*Orda qorxunc gecələr, qanlı səbahlar orda,
Cəsədlərlə dənizə gömülən ahlər orda,
Orda ansız verilən məhkəməsiz fərmanlar,
Orda qurşun başların ağrısını dərmanlar [9, s.2].*

A.İldırımın “ölüm dünyası” deyə təfsilatı ilə təsvir etdiyi Sibiri, onun dəhşətlərini heç bir vəchlə tarix yaddaşından silmək mümkün deyildir. Oxucuda elə təsəvvür formalaşır ki, şairin özü sanki bu qandondurucu mühitə – Sibirə sürülmüş, buzlu cəhənnəmin dəhşətlərinin şahidi olmuşdur:

*Sibirya... orda məzar hər sürülən yığına,
Tanrı belə peşmandır onu yaratdığına.
Sibirya, o yüzləri donla kavuran bucaq,
Atəşli könuülləri buzla yakan bir qucaq.
Rüzgarı ölümlə qoxar, günəşi dondurucu,
Uzandıqca uzanır, nə sonu var, nə ucu [9, s.2].*

*Buzlu cəhənnəm, o dün bir çarlığın təməli,
Buzlu cəhənnəm bugün bir varlığın təməli,
Bir varlıq ki, içdiyi qan, yediyi canlı ət,
Kəmiqlərin üstündə yüksəlir qızıl cənnət... [9, s.2]*

A.İldırımın sözügedən şeiri Gültəkinin (Əmin Abid) ruslar tərəfindən Sibirə sürgün edilən istiqlal mücahidlərimizə ithaf olunmuş “Buzlu cəhənnəm” [1, s.185-186] şeirini xatırlatmaqdadır. Belə ki, hər iki nümunədə bolşevik işğalının ağır nəticələrinə, Sibir çöllərinin acımasızlığına baxmayaraq, Azərbaycan türklərinin istiqlala olan inamı, mücadilə ruhunun sarsılmazlığı əksini tapmaqdadır. Gültəkinin şeirindəki “Sibirya, ey soyuq və qorxunc dəniz”, “Ey soyuqla yaxan buzlu cəhənnəm”, yaxud “Təbiətin o bir zalım Çekası” [1, s.185-186] kimi uğurlu misralar da, zənnimizcə, A.İldırma təsirsiz ötürməmişdir. Ümumiyyətlə, N.Cabbarlının da vurğuladığı kimi: “İlk dəfə Gültəkinin eyni adlı şeirində işlədilmiş “buzlu cəhənnəm” ifadəsi sonralar mühacirət poeziyası və publisistikasında geniş yayılmış, keçmiş SSRİ-dəki həbs (ölüm) düşərgələrini rəmzləşdirən metaforaya çevrilmişdir” [3, s.19].

İnsan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının tapdanmasına səssiz qala bilməyən bir sıra mühacir şair və ədiblərimizin (Ə.Ağaoğlu, A.Dağlı, T.Atəşli və başqaları) yaradıcılığında olduğu kimi, A.İldırım da rejimə qarşı nifrət hissi aydın görünməkdədir. Şair aşağıdakı misralarla ifşa oxunu tam hədəfə saplamağa müvəffəq olmuşdur:

*Tüfu devrana, tüfu... dönüyorsən tərsinə,
Hürr insanlıq dayanmaz bu xunxarlıq dərsinə,
Kommünizm bu isə lənət onun adına,
Dəyişirim bən onu orospu bir qadına... [9, s.2].*

Azərbaycan davasının ölməz lideri Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin şüurlara həkk olunan “İnsanlara hüriyyət, millətlərə istiqlal” kəlamını özünə bayraq edən A.İldırım təkcə yurdu Azərbaycanı deyil, bütövlükdə dünyanı necə görmək istədiyini sanki 4 misralıq bir bənddə konseptual şəkildə ifadə etmişdir:

*Hürr bir dünya, hürr bir din, hürr bir tanrı, hürr bir yol,
Hürr bir həyat, hürr vicdan, hürr bir qafa, hürr bir qol,
Hürr bir şeir, hürr bir eşq, hürr bir məskən, hürr əmək:
İnsan oğlunun əsil hürr cənnəti bu demək... [9, s.2]*

Bu konsepsiyayı həyata keçirmək üçün sə qarşıda tək bir mübarizə yolu var; Milli istiqlal, azadlıq uğrunda ayaqlanaraq hürr insanlıq, hürr dünya naminə Moskvanı, Kremlə yaxıb-yıxmaq:

*İştə böylə bir aləm, böylə bir dünya deyə,
Hər çoraq bir bucağa bir su gibi axmalı,
Küllərini ruzigara vermək için hədiyyə,
Hürr insanlıq uğruna “Moskva”nı yakmalı... [9, s.2]*

Şairin “Moskva” isimli şeiri yuxarıdakı nümunədən sadəcə həcmnin bir qədər kiçik olması ilə fərqlənir, hədəf isə birdir – qanıqən Moskva! Bütün Yer kürəsi onun saçıdığı dəhşətlərin, repressiya burulğanının qurbanıdır. Tanrı belə insanlıqdan bu qədərini gözləməzdi və şairə görə, “Tanrı belə peşmandır onu yaratdığına...” Dünyanı diktatorluq rejiminin əməllərinə səssiz qalmamağa çağıran A.İldırım bir təzad üzərində durur. Şairə görə, cahanın qəlbi bir tərəfdən hüriyyət eşqi ilə yansa da, digər tərəfdən bu vəhşətə sinə gərmir. Bu hərəkətsizlik onu üzür, necə deyirlər, iş-ışdən keçdikdən sonra:

*Hürr yurdlar çeynənib də çökdükdən sonra dünya,
Savur boş ümmanlara, nə çıxar Atomundan... [10, s.14]*

– deyir. Əsir millətlərin xilaskarı olaraq gördüyü bu öldürücü silah Moskvanı yer ilə yeksan etməyə qadirdir, əsir ellərin tək ümidi onadır:

*Ah... ey xilaskar Atom!.. qızıl dərdə tək dəva,
Səndən ümid bəklilər milyonla əsir yuva;
Hürr ailə, hürr həyat, hürr insanlıq uğruna,
Yox olsun atəşinlə vəhşi, dinsiz Moskva!... [10, s.14]*

Şair atom silahının necə dağıdıcı bir gücə malik olduğunun, təkcə zərbə endirdiyi yerə deyil, digər region ölkələrinə də təsirsiz ötürməyəcəyinin fərqiindədir. Lakin A.İldırımın Moskvaya olan nifrəti bu seçimin dəhşətli nəticələrini gözərdə etməsinə, ona bəraət qazandırmasına səbəb olur.

“Mənim protestom” şeirində isə müəllif üzünü Cenevrədə yerləşən Cəmiyyəti-Əqvama, yəni Millətlər Cəmiyyətinə tutur. Moskvaya qarşı etiraz səsinə ucaldan şair rus müstəmləkə rejiminin millətlərin haqqını tapdığını, söz azadlığını əllərindən aldığı bildirir, məhz buna görə də, qızıl Kremlin Cenevrədə əsir millətləri təmsilən kürsüdə çıxış etməsinə, onların adından söz

söyləməsinə, vətəni Azərbaycanın da zorla tərkibinə qatıldığı SSRİ-yə Rusiya deyilməsinə də qətiyyətli qarşı çıxırdı:

*Onun “Rus” dediyi yer torpağımdır, daşımıdır,
Onun başındakı tac mənim dövlət quşumdur,
“Jenev”də sunduğu mey, o mənim göz yaşımıdır,
Eh, bilsəydin başımda nə bələm, nə yasım var... [6, s.23]*

Tarixə nəzər salan şair illər boyu çarlıq rejiminə sinə gərənini də, ilk dəfə rus zəncirini çeynəyib qıraraq hüriyyət əldə edənini də, “Azad bir Qafqazım var” deyərək dünyaya müjdə yayanın da Azərbaycan olduğunu qürurla söyləyir:

*Bakı... O mənim Kəbəm, o mehrabım, o yurdum,
Yolunda qanlı “Çar”a yıllarca qarşı durdum,
İlk o Rus zəncirini mən çeynədim, mən qırdım,
Dünyaya müjdə yazdım: Azad bir Qafqazım var... [6, s.23]*

Lakin dövrən tərsinə dönmüş, yurd-yuva özünü “dost” deyərək təqdim edən xainin sunduğu zəhərli meyvə aldandı atəşinə düşmüşdür... :

*Bir gün bir “dost” göründü, bizə bir badə sundu,
Sundu da başımıza “tülkü” getdi, “qurd” qondu,
Yandı əməlim, eşqim, vətənim, o da yandı,
Ortada qan, püxtə, leş, atəş, kül, duman qaldı [6, s.23].*

Boyunduruq altında həyat sürmək insan təbiətinə zidd bir xüsusiyyətdir. Şərqi qoynunda yaşayan çeşidli millətlərin müstəmləkə çəpərindən bir qarış belə hüriyyətə doğru addım ata bilməməsinin günahkarı olan kommünizmin yer üzündən silinmə zamanı gəlib çatmışdır. Bu nümunədə də bir daha M.Ə.Rəsulzadənin məlum kəlamını səsləndirən A.İldırım əsir millətlərin hüriyyətinin müdafiəçisi kimi çıxış edir:

*Bırakın, parçalansın zülmün haqsız yapısı,
Silinsin yer üzündən kommünizmin kabusu.
Millətlərə açılınsın öz yurdunun qapısı,
İnsanlara hüriyyət, bu dilək, şən mənimdir... [6, s.23]*

Şair “Yetər artıq” şeirində çirkin üzünü qızıl tüllərlə örtməyə çalışan rəzil düşməne qarşı nifrət qusur, istilaya, alınan canlara, axan qanlara “yetər artıq” – deyərək bağırır. Füsunlu sözləri ilə dünyanı ovsunlayan, əməllərini ört-basdır etməyə çalışan riyakar rejim təmsilçiləri doğma ellərdən, A.İldırımın yaşıl yurdundan artıq çəkilməlidirlər:

*Yetər artıq, yüzündən at o qızıl tülləri,
Kim dinlər o riyakar, zəhir sunan dilləri?
Çəkil get, rahat bırak bizim doğma elləri,
Bənim qaldığım yaşıl yurdda qaldığın yetər... [17, s, 4]*

Göründüyü kimi, A.İldırımın sovet totalitarizminin antidemokratik mahiyyətinin ifşasına yönəlmiş şeirlərində bu qanlı terrora nifrətlə yanaşı, bu və ya digər dərəcədə milli istiqlal uğrunda mübarizəyə çağırış, istiqbaldakı hüriyyətə inam da əksini tapmışdır. Bununla yanaşı, şairin poetik irsində milli istiqlal motivlərinin daha qabarıq əks olunduğu örnəklər də diqqəti cəlb edir: “Müqəddəs itxal”, “Sılaya varacağım”, “Bir gün”, “Sevin, Könül, sevin”, “Türkçü şair diyor ki:”, “O mənimdir əzəldən”, “O qərib vətən için”, “Qalx, sevgilim”, “Doğuya salam” şeirləri dediklərimizin təsdiqi sayıla bilər.

“Müqəddəs ixtilal” şeirində qutsal bir amalın – “Azərbaycan davası”nın qalibiyyətlə sonlandırılmasının, milli istiqlala yenidən qovuşa bilmənin ümidi çox güclüdür. Əsir türklüyün çəkdiyi çilələrin, dərdlərin sonbulma zamanı gəlmişdir. Altayın, Uralın əsarət zəncirlərini qıra bilməsi üçün müqəddəs bir ixtilala ehtiyac vardır:

*Doğan günəşlə qopsun bir axın vəlvələsi,
Görünsün qan köpüklü qısrıqların yeləsi,
Bitsin əsir Türklüyün, bitsin artıq çiləsi,..
Nə zəncirli bir Altay, nə qan qusan bir Ural,
İxtilal istiyorum, müqəddəs bir ixtilal... [11, s.2]*

Təkcə öz məmləkətini deyil, bütün insanlığı cahanda sülhə, hürriyyətə səsləyən şair üçün qalibiyyətə gedən tək yol savaşa, qanlı Kremlin külünü göyə sovurmaqdadır. Bu cihadda qələbəyə isə mübariz şairin inamı sarsılmaz görünür:

*Savrulsun ümmanlara gövdə, bacacaq, bilək, baş,
Yerə keçsin “Kremlin”, qalmasın daş üstə daş,
Hürr insanlıq eşqinə başlasın qutlu savaş,
Vakit gəlmiş, ey zaman! Bir ölüm şərqisi çal!...
İxtilal istiyorum, müqəddəs bir ixtilal!... [11, s.2]*

“Sılaya varacağım” şeiri A.İldırımın qəlbindəki mübarizə od-alovunun heç zaman sönmədiyini, əksinə aldığı yaraların ondakı mücadilə əzmini daha da qüvvətləndirdiyini ifadə etməkdədir. Özünü Şirin uğruna dağlar dələn Fərhadə bənzədən şair yolundakı əngəlləri – əsarət zəncirlərini parça-parça edəcəyinə, doğma yurdu Azərbaycana bir an öncə qovuşacağına bir növ söz verir:

*Yetər artıq, çox oldu qürbət eldə qaldığım,
Ayrılıq sitəmilə qıvrılıb bunaldığım,
Çık, görün gözlərimə, ey qadasını aldığım,
Fərhad gibi yolunda dağları yaracağım... [15, s.4]*

Aşağıdakı misrada mənfur düşmənə mənəvi zərbə vurmağı, ona gözdağı verməyi də ehmal etməyən A.İldırımın təpkisi aydın görünməkdədir. Tarix boyu düşmənə qarşı çətin vəziyyətlərdən üzüağ çıxmış bizlər gün gələr bu sınaqdan da çıxarıq. Həmin günün çox da uzaqda olmadığı hissini isə şair bu misraları ilə dilə gətirmişdir:

*Yağı öldü sanmasın aldığım bu yaradan,
Kaç kərrə böylə çıxtım fırtınadan, boradan,
Gün gəlir qaldıraraq şu dağları aradan,
Çevrəndəki zənciri yenə bən qıracağım... [15, s.4]*

“Bir gün...” adlı digər bir nümunədə də şair məğrurluğundan bir an olsun vaz keçməyərək üzünü düşmənə tutub ona hədə gəlir, torpağına toxunacağı təqdirdə coşqun bir çay kimi üzərinə axacağını bildirir. Bu baxımdan, A.İldırımdakı heybətli duruş, müqavimət gücü oxucuları bir daha heyran edir. Başına dövlət quşu qonduğunu deməklə isə şair artıq gözlənilən günün gəldiyini, taleyin türk millətinin xeyrinə döndüyünü ifadə etməyə çalışır:

*Dokunma gəl, başıma qonan dövlət quşuna,
Bırak bəni götürsün bir əməl savaşına,
Bir gün çıxıb Altayın o məğrur, dik başına,
O qəhrəman ellərə şanla bakacağım bən [5, s.4].*

A.İldırım igidlik nəğməsi kimi səslənən “O mənimdir əzəldən” şeiri ilə qorxusuz bir mücahid kimi savaşa atılmağa hazır olduğunu, yolsuz, imansız deyə adlandırdığı kommunizm tulasından zərər qorxusu olmadığını və tarixlərdə ün salmış şöhrətinə arxalandığını qürurla bildirir. Milli istiqlal yolundan heç zaman sapmayan şair üçün sadəcə 2 seçim var: ya öz müqəddəs əməlinin arxasınca gedib vətəninə, hürriyyətinə qovuşacaq, ya da nəsibi qanlı bir məzar olacaqdır:

*Könlüm alev saçarkən volkan gibi dərindən,
Nə qorxum bir yolsuzun, imansızın birindən.
Bir oh çəksəm, şahlanır dağlar qopar yerindən,
Tarixlərdə ün almış bir şöhrətim var bənim... [12, s.4]*

*Kim keçər dünyaları məst edən o gözəldən,
Bən onun öz yarıyım, o bənimdir əzəldən.
Yolunda döyüşürüm, vaz keçməm bu əməldən,
Ya o bənim olacaq, ya qanlı məzar bənim... [12, s.4]*

“O qərib vətən için” adlı digər bir poetik örnəkdə də eyni fikirlərin fərqli ifadəsinə yer verildiyini görməkdəyik. Yuxarıdakı şeirdə yolsuz, imansız kimi təqdim olunan kommunizm, cəlladlar yuvası Moskva burada “dinsiz yar” deyə təsvir edilir. Ya tale dönəcək və şair yurduna qovuşacaq, ya da cismi qara torpağa qarışacaq:

*Nə qorxu o qopacaq fırtınadan, boradan?
Bən istərim ki, qalxsın o dinsiz “yar” aradan.
Ya könlümü o yurda qovuşdursun yaradan,
Ya qara topraqlara keçəyim, sən də inlə...
Əsirlərlə sürəcək o fəğanları dinlə...
Əsirlərlə çırpınıb yan sən də (öz) dərdinlə... [13, s.4]*

“Sevin, Könül, sevin” şeiri də A.İldırımın yenə mühacirət dövrü yaradıcılığının araşdırdığımız mövzu ilə bağlı örnəklərindən biri kimi diqqətimizi çəkir. Şeir ilk bəndinə nəzər yetirək:

*Dün yenə bir müjdə aldım uzaqdan,
Gün doğunca bizim o yar gələcək...
Qurtaracaq bəni bu dərdli çağdan,
Hal soracaq, öz dərdimi böləcək... [14, s.4]*

Şeir 1942-ci ilin sentyabr ayında “Çınaraltı” dərgisində dərc edilmişdir. Həmin ərəfə də II Dünya savaşı dönməsinə, daha konkret desək, almanların sovetlərə qarşı Stalinqrad istiqamətində hücum əməliyyatı başladığı zamana təsadüf edir. Məlumdur ki, bir çox Azərbaycan türkü kimi A.İldırım da almanların sovetlər üzərində qələbəsinə ümid bəsləməklə öz yurduna dönə biləcəyinə, hürriyyətə qovuşacağına inanırdı. Bu baxımdan, şairin “bizim o yar gələcək” dedikdə ən ümdə diləyi olan istiqlalı nəzərdə tutduğunu da anlamaq çətin deyil.

İkinci bəndə diqqət yetirək:

*Oyanacaq quşlar onun səsindən,
Sıyrılaq doğma yurdlar yasından.
O keçdikcə dağların arasından,
İrmaqlar coşacaq, ellər güləcək... [14, s.4]*

“Sıyrılaq doğma yurdlar yasından” misrası həm də onu göstərir ki, şair alman zəfərinə təkə Azərbaycanın istiqlalı kimi baxmır, onu bütün əsir türk ellərinin xilasını kimi görürdü. Könlünü sevinib-şadlanmağa çağıran müəllif ədalətin yerini tapdığını, fələyin hökmü ilə düşmənin zəlif olduğunu bildirir. Təbii ki, bunlar şairin reallığa çevrilmiş kimi təsvir etdiyi arzuları idi. Lakin

nəinki yuxarıda bəhs etdiyimiz döyüş, ümumən II Dünya müharibəsi də Almanıyanın deyil, sovetlərin və müttəfiqlərinin qələbəsi ilə başa çatmış, şairin istiqlal arzusu həmin an üçün puç olmuşdur. Buna baxmayaraq, A.İldırımın içində hürriyyətə inam məşəli sönməmişdir. Sonuncu fikrimizi təsdiq baxımından onun “Türkçü şair diyor ki:” şeiri, bizcə, ən gözəl örnəkdir:

*Bırak hələ bu fırtına, qasırga dinsic,
Günəş doğub ağlayan bəxt yenə güləcək.
Taleyinə küsən Yurdlar gülsün, sevinsic,
Yollarımız yenə əski izə gələcək...
Bizdən olan ulus, oymaq bizə gələcək... [16, s.4]*

Şairin adından da görüldüyü kimi, müəllif özünü türkçü şair adlandırır, bir ozan misalı əlinə türk sazı alaraq öz dilindən oxucunu gələcək zəfərlərə inandırmağa çalışır. Türk ulusunun yenidən əsl sahiblərinə qayıdacağına, özgə yola – kommunizmə meyil edib könül verənlərin yanılacağına əminlik də şeirdə belə dilə gətirilmişdir:

*Anlayacaq günahını “uzaqgörənlər”,
Şaşıracaq “özgə yola” könül verənlər,
“Xəyal” deyə bizə gülən şaşqın “Ərənlər”,
Gün gəlir də söylədiyim sözə gələcək,
Türkdən olan ulus, oymaq bizə gələcək... [16, s.200]*

Şairin “Van” qəzetindən başqa hələ ki heç bir mənbədə təsadüf edilməyən şeirlərindən biri olan “Doğuya salam”da yurd özləminin, qürbət sızısının ifadəsi ilə yanaşı, milli istiqlala gec-tez nail olunacağına inam da öz əksini tapmışdır. Belə ki, A.İldırımın azadlığa erməyə əminlik duyğusunun coşqusu aşağıdakı bənddə bu şəkildə əksini tapmışdır:

*Bəklə, dostum, bəklə dur, gün gəlir o dağların
Üstündən şimşək gibi çaxaraq keçəcəyiz.
Gün olur harayına səs verib uzaqların,
Daşqın Arazlar gibi axaraq keçəcəyiz [7, s.4].*

A.İldırımın şeirlərində tez-tez qarşılaşdığımız millətimizin, bütövlükdə türk soyunun tarixi keçmişinin fəxarətlə yad edilməsi bu şeirdə başqa bir formada –“Tariximizdə əczin (burada: acizlik – H.C.) bir izi yok, adı yox” şəklində xatırladılır. Sonuncu bənddə uzaq düşdüyü Şərqi salamlarını çatdıran şairin:

*Salam bəndən, a dostum, o sevdiyim Doğuya,
Söylə, qəlbim alışdı hər sunulan ağuya.
Bir quş uçur uzağa, xəbər versin yağya,
Gün gəlir təməlini yaxaraq keçəcəyiz,
Durdurulmaz axınla axaraq keçəcəyiz [7, s.4].*

– misraları bir daha tükənməz ümidin, yağya sonsuz nifrətin, savaş əzminin ifadəsi və qalibiyyət müjdəsinin öncədən xəbərçisidir.

Nəticə / Conclusion

Kökləri hələ Çarlıq dövrünə gedib çıxan rus istila siyasətinin, ardınca isə Sovet müstəmləkə rejiminin əsir millətləri məruz qoyduğu fəlakətləri, onların talelərində buraxdığı izləri bütün çıpaqlığı ilə üzə çıxarıb ifşa etməkdə mühacirət ədəbiyyatımızın müstəsna rolu olmuşdur. Bu qutsal vəzifəni üstlənənlərdən biri də qüdrətli söz ustası A.İldırım idi. Belə ki, rus müstəmləkəçiliyinin

ifşası və milli istiqlal ideyalarının tərənnümü şairin mühacirət dövrü poetik irsində önəmli yer tutur və onun yaşam qayəsini aydın ifadə edir.

Məqalədə incələdiyimiz poetik örnəklər bir daha belə bir tarixi gerçəkliyi təsdiq edir ki, qanlı bolşevik diktaturası Azərbaycan türklərinə öz milli kimliklərini unudura, onların iradəsini qıra və müstəqillik uğrunda mücadilə əzmini sarsıda bilməmişdir. A.İldırım sovet imperiyasının müstəmləkə siyasəti səbəbi ilə vətəndən didərgin düşən gündən azadlıq diləyi ilə qovrulan, hürriyyətə susayan bir xalqın nümayəndəsi kimi savaşa atılmış, fitri istedadının gücü ilə yaratdığı bənzərsiz əsərlərlə xalqımızın istiqlal mücadiləsini dəstəkləmiş, bununla da qutsal “Azərbaycan davası”na qələmi ilə öz layiqli töhfəsini vermiş, mühacirət poeziyamızı zənginləşdirmişdir.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycanlı Gültekin. Buzlu cehennem // Yeni Kafkasya (transfoneliterasiyalı nəşr). – Bakı: TEAS Press, c.2, 2018. – 406 s.
2. Cabbarlı, N. Azərbaycan mühacirət nəsr. – Bakı: Elm və təhsil, 2011. – 140 s.
3. Cabbarlı, N. Azərbaycan mühacirət poeziyası. – Bakı: Elm və təhsil, 2014. – 120 s.
4. Nəbiyev, B. Didərgin şair (Almas İldırımın yaradıcılıq yolu). (İkinci nəşr). – Bakı: XXI YNE, 2005. – 120 s.
5. Yıldırım, E. Bir gün... // Van – Yıl 1, 1941, 29 2.teşrin, – sayı 62. – s.4.
6. Yıldırım, E. Boğulmayan bir ses. – İstanbul: Tecelli basımevi, 1936. – 50 s.
7. Yıldırım, E. Doğu’ya selam // Van – Yıl 2, 1943, 27 şubat, sayı 122. – s.4.
8. Yıldırım, E. Kızıl cennete şarkılar... // – İstanbul: Doğu, 10 Haziran 1949, sayı 72-75. – s.58.
9. Yıldırım, E. Kremlini yakacağım // Demokrat Malatya, 1951, 24 Ekim. – s.1-2.
10. Yıldırım, E. Moskva // – İstanbul: Orkun, – Yıl 1, 12 Ocak 1951, sayı 15. – s.14.
11. Yıldırım, E. Mukaddes ihtilâl // – İstanbul: Orkun, yıl 1, 9 Mart 1951, sayı 23. – s.2.
12. Yıldırım, E. O benimdir ezelden // Van – Yıl 2, 1942, 12 Eylül, – sayı 102. – s.4.
13. Yıldırım, E. O garip vatan için // Van – Yıl 1, 1941, 22 2. teşrin, – sayı 61. – s.4.
14. Yıldırım, E. Sevin, Gönül, sevin // Van – Yıl 2, 1942, 10. B.teşrin, – sayı 105. – s.4.
15. Yıldırım, E. Sılaya varacağım // Van – Yıl 1, 1942, 11 Nisan, – sayı 80. – s.4.
16. Yıldırım, E. Türkcü şair diyor ki: // Van – Yıl 2, 1943, 6 Şubat, – sayı 123. – s.4.
17. Yıldırım, E. Yeter artık // Van – Yıl 2, 1942, 21 Kasım, – sayı 109. – s.4.
18. Yıldırım, E. Yiğitlere sesleniş. – Ankara: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, 1990. – 120 s.

Разоблачение колониализма и прославление национальной независимости в поэзии Алмаса Илдырыма периода эмиграции

Хулья Джабиева

Институт Литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: hulyajabiyeva1@gmail.com

Резюме. Разоблачение колониального советского режима и прославление национальной независимости были ведущим мотивом на всех этапах нашей эмигрантской литературы. Национальное движение, именуемое «борьба за Азербайджан», непрерывно велась как различными средствами, так и силой художественного слова. А.Илдырым сознательно

примкнул к этой священной борьбе и стал одним из передовых лиц литературного фронта вышеупомянутого движения, обогатив нашу эмигрантскую поэзию уникальными произведениями.

В статье исследуются специфические художественные образцы по данной теме, в том числе впервые подвергаются анализу и получают оценку такие стихотворения, как «Москва», «Довольно уже», «Однажды», «Радуйся, душа, радуйся», «Поэт-тюрок говорит, что:», «Это мое издавна», «Той чужбине». В этих произведениях А.Илдырыма главными объектами разоблачения являются большевистский режим, его политика колониализма и геноцида, античеловеческая сущность советско-сталинской диктатуры, лицемерие коммунистической пропаганды, а национальная независимость – основным объектом прославления. Исследованные поэтические примеры еще раз подтверждают историческую реальность относительно того, что кровавая большевистская диктатура не смогла заставить азербайджанских тюрок забыть свою национальную идентичность, сломить их волю и поколебать их решимость в борьбе за независимость.

Ключевые слова: Алмас Илдырым, советский режим, колониализм, национальная независимость, борьба